

موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

رساله دکتری

رشته: فلسفه دین

عنوان:

نقد و بررسی تبیین تکاملی آگاهی از منظر دنیل دنت

با تمرکز بر کتاب «از باکتری تا باخ و بالعکس؛ تکامل اذهان»

استاد راهنما:

دکتر یوسف دانشور نیلو

اساتید مشاور:

دکتر محمد سادات منصوری

دکتر فخر الدین طباطبایی

دانش پژوه:

صمد دهناد

۱۴۰۱/۳/۲۶

حاشیه
الرحمن الرحیم

همه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس از این پایان نامه یا رساله
برای مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ
بلامانع است.

با تشکر و سپاس فراوان از:
راهنمایی دکتر یوسف دانشور نیلو،
مشاوره دکتر سید محمد سادات منصوری،
دکتر سید فخرالدین طباطبایی و داوران محترم که با
مهرورزی خود، زمینه سامان یافتن این پژوهش را فراهم
آوردند.

چکیده

با گذشت نزدیک به ۱۵۰ سال از انتشار کتاب «منشاء انواع» هنوز هم «نظریه تکامل» جولانگاه اندیشه‌ورزی متفکران علم و دین است. این نظریه، دستاویزی برای ملحدان جدید شده است به گونه‌ای که تلاش می‌کنند به نحوی آن را در تبیین همه پدیده‌ها جایگزین خداوند کنند تا ضرورتی برای وجود خدا احساس نشود. یکی از سرسخت‌ترین این ملحدان دنیل دنت است که به اقتضای نگاه جهان شمولش به تکامل به صراحت اعلام می‌کند که تکامل از طریق انتخاب طبیعی می‌تواند همه پدیده‌ها را تبیین کند. در این بین مقوله آگاهی، که به راحتی تن به تبیین علمی و فیزیکی‌الیستی نمی‌دهد، می‌تواند مانعی جدی بر سر راه این ملحدان باشد. دنت، با درکی عمیق از چالشی که مشکل آگاهی برای الحاد تکامل‌گروانه او و هم‌فکرانش ایجاد می‌کند، بیش‌ترین و جدی‌ترین تلاش را در اردوگاه الحاد جدید برای ارائه تبیینی تکامل‌گروانه از آگاهی به انجام رسانده است. واضح است که ناکامی او در دستیابی به این هدف، می‌تواند هم اعتبار نظریه تکامل را متزلزل سازد و هم طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی را با مشکل جدی مواجه سازد. به این ترتیب، این ناکامی در واقع شکستی بزرگ برای الحاد مدرن، که بر این دو پایه استوار است، خواهد بود. این رساله با روشی توصیفی و تحلیلی در پی ارزیابی تلاش پنجاه ساله دنت برای تبیین تکامل‌گروانه آگاهی است.

از منظر دنت داروین بزرگترین نظریه‌پرداز دنیای مدرن به حساب می‌آید. دنت می‌کوشد نظریه تکامل از طریق انتخاب طبیعی را در پژوهش‌هایش در حوزه فلسفه ذهن و آگاهی به کار گیرد. البته تکاملی که وی درصدد تبیین آگاهی از طریق آن است، تکامل فرهنگی با رویکرد ممیتیک است، که برآمده از تکامل طبیعی است. دنت علت تمایز انسان از سایر موجودات را تکامل فرهنگی می‌داند و این تکامل فرهنگی را در چهارچوب ممیتیک، که به گونه‌ای آن را نظریه تکامل فرهنگی می‌داند، تبیین می‌کند. در ممیتیک، مِم‌ها به عنوان هم‌تاسازان فرهنگی نقشی معادل ژن‌ها در تکامل زیستی را ایفا می‌کنند. مهمترین این مِم‌ها از نظر دنت زبان و عناصر زبانی است. او درصدد است تا نظریه ممیتیک خود را برای تبیین آگاهی به کار گیرد. از نگاه دنت، آگاهی ارتباط وثیق به کلمات و زبان دارد. او آگاهی را نظامی از ماشین‌های مجازی تعریف می‌کند که به صورت ممیتیکی و ژنتیکی تکامل یافته‌اند. در این تعریف دنت از آگاهی، نفس و کوالیا (کیفیات ذهنی) جایگاهی ندارند، بلکه توهمات خودساخته بیش نیستند.

دیدگاه دنت با چالش‌های متعددی مواجه است. از جمله این که آگاهی به وضوح در بستر حیات شکل می‌گیرد، بنابراین هر تلاشی برای تبیین تکاملی آگاهی باید مسبوق به تبیین تکاملی پیدایش حیات باشد. این در حالی است که او به اقرار خود، قادر به ارائه چنین تبیینی نیست. علاوه بر این که در رویکرد ممیتیک، نقش اساسی بر عهده زبان است از این رو اعتبار رویکرد ممیتیک متوقف بر ارائه تبیین تکاملی از زبان است که دنت، باز هم به اعتراف خود، قادر به ارائه چنین تبیینی از زبان نیست. هم‌چنین دنت با اتخاذ رویکرد ممیتیک، نمی‌تواند توضیح دهد که چرا از بین همه موجودات، فقط انسان‌ها واجد زبان هستند. علاوه بر همه این‌ها، دنت در تبیین

تکاملی آگاهی ناکام می‌ماند، چرا که قادر به تبیین تکاملی کوالیا نیست و از این رو بر خلاف درک شهودی و متعارف انسان‌ها آن را صرفاً توهم اعلام می‌کند. نتیجه این که، پروژه دنت، با همه گستردگی و عظمتش، باید ناکام ارزیابی شود.

واژه‌های کلیدی

نظریه تکامل (فرگشت)، دنیل دنت، آگاهی، کوالیا

فهرست مطالب

چکیده.....	۴
فهرست مطالب.....	۱
فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۱
۱. ۱. مساله تحقیق.....	۱
۱. ۲. پیشینه تحقیق.....	۲
۱. ۳. ضرورت تحقیق.....	۳
۱. ۴. نوآوری‌های تحقیق.....	۴
۱. ۵. هدف از پژوهش.....	۵
۱. ۶. روش انجام تحقیق و گردآوری مطالب.....	۵
۱. ۷. پرسش‌های اصلی و فرعی.....	۵
۱. ۷. ۱. پرسش اصلی.....	۵
۱. ۷. ۲. پرسش فرعی.....	۵
۱. ۸. ساختار رساله.....	۶
۱. ۹. مفاهیم کلیدی.....	۷
۱. ۹. ۱. ۱. دنیل دنت.....	۷
۱. ۹. ۲. تکامل.....	۸
۱. ۹. ۳. آگاهی.....	۱۰
۱. ۹. ۴. کوالیا(کیفیات ذهنی).....	۱۲
فصل دوم: اقسام آگاهی و دیدگاه‌های راجع به آن.....	۱۷
مقدمه.....	۱۷
۲. ۱. آگاهی از منظر چالمرز.....	۱۸
۲. ۱. ۱. مساله سخت و آسان آگاهی.....	۱۸
۲. ۱. ۲. نمونه‌هایی برای مساله آسان و دشوار آگاهی.....	۱۹

۲۱	۲. ۱. ۳. علت آسان و دشوار بودن یک مساله.....
۲۵	۲. ۲. آگاهی از منظر «ند بلاک».....
۲۵	۲. ۲. ۱. آگاهی پدیداری.....
۲۶	۲. ۲. ۲. آگاهی در درسترس.....
۲۸	۲. ۲. ۳. تفاوت آگاهی پدیداری با آگاهی درسترس.....
۲۹	۲. ۲. ۴. خود آگاهی.....
۲۹	۲. ۲. ۵. آگاهی نظارتی.....
۳۰	۲. ۳. دیدگاه‌های مختلف راجع به آگاهی (نظریه‌های متافیزیکی درباره آگاهی).....
۳۱	۲. ۳. ۱. یگانه انگاری.....
۳۵	۲. ۳. ۲. دوگانه انگاری.....
۳۸	چکیده:.....
۴۲	فصل سوم: تبیین تکاملی دنت از آگاهی.....
۴۴	۳. ۱. تکامل زیستی و لوازم آن.....
۴۸	۳. ۱. ۱. علت غایی (طراحی بدون طراح).....
۵۶	۳. ۱. ۲. توانایی بدون ادراک.....
۶۷	۳. ۲. تکامل فرهنگی و مم‌ها.....
۶۹	۳. ۲. ۱. تعریف فرهنگ.....
۶۹	۳. ۲. ۲. تاریخچه تکامل فرهنگی.....
۷۲	۳. ۲. ۳. رویکردهای تکاملی به فرهنگ.....
۷۳	۳. ۲. ۴. علت طرح مساله مم.....
۷۵	۳. ۲. ۵. تعریف مم.....
۷۶	۳. ۲. ۶. تکامل فرهنگ از منظر دنت.....
۸۶	۳. ۳. آگاهی از منظر دنت.....
۹۳	۳. ۳. ۱. تعریف دنت از آگاهی.....
۹۹	۳. ۳. ۲. مساله «من».....
۱۰۶	۳. ۳. ۴. دیدگاه دنت درباره کوالیا.....
۱۲۸	چکیده:.....

فصل چهارم: نقد و بررسی دیدگاه دنت.....	۱۳۳
۴. ۱. نقد اصل توانایی بدون ادراک.....	۱۳۵
۴. ۱. ۱. سازگاری و عدم سازگاری بین انتخاب طبیعی و ناظم هوشمند (بیان دیدگاه‌ها).....	۱۳۶
۴. ۲. نقد ممیتک.....	۱۵۲
۴. ۲. ۱. اشکالاتی که دنت به آنها پرداخته است.....	۱۵۳
۴. ۲. ۲. اشکالاتی که دنت به آنها اشاره نکرده است.....	۱۶۸
۴. ۳. نقد آگاهی از منظر دنت.....	۱۷۳
۴. ۳. ۱. بررسی دیدگاه دنت درباره تعریف و ماهیت آگاهی.....	۱۷۳
۴. ۳. ۲. نقد مستلزمات آگاهی دنت.....	۱۸۱
چکیده:.....	۲۰۰
خاتمه: نتیجه گیری.....	۲۰۳
نتیجه گیری.....	۲۱۰
محدودیت‌های پژوهش.....	۲۱۱
پیشنهادها.....	۲۱۲
فهرست منابع.....	۲۱۷

فصل اول

کلیات و مفاهیم

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱.۱. مساله تحقیق

از زمانی که داروین نظریه خود را مطرح کرد، نزدیک به یک و نیم قرن می‌گذرد. نظریه وی، تاثیر فراوانی در حوزه‌های گوناگون معارف بشری گذاشته است و به بحثی پردامنه در رشته‌های مختلف از جمله فلسفه دین و الاهیات تبدیل شده است. با پیشرفت علوم زیستی و به وجود آمدن شواهدی برای تکامل و به جهت قابلیت‌های تبیینی‌اش، ابزاری توانمند به دست فلاسفه‌ای داد که از دیرباز در جستجوی نظریه‌های طبیعت‌گرایانه برای تبیین طبیعت به‌ویژه انسان بودند. از این رو پیروان آن به سرعت از محدوده‌های زیست‌شناسی فراتر رفته و به موضوعات بنیادینی از جمله منشأ حیات، ساختار طبیعت، چیستی انسان، آگاهی، اخلاق و غیره پرداختند و به این ترتیب از یک نظریه علمی جزئی، نتایج جهان‌شناسانه فلسفی و ماده‌انگارانه اخذ کردند. نتیجه این کوشش‌ها دیدگاهی است که امروزه از آن تحت عنوان نئوداروینیسم ماده‌گرایانه یا همان الحاد جدید یاد می‌شود.

طبق این نظریه، اساساً هیچ موجود غیر مادی در طبیعت وجود ندارد، آنچه وجود دارد در بنیادی‌ترین شکل خود همان ذرات فیزیکی است که فیزیک‌دان‌ها کشف کرده‌اند. بر این اساس، حیات و هر چیزی که مربوط به حیات است؛ از جمله ویژگی‌های ذهنی و روانی انسان را می‌توان بر اساس قوانین فیزیکی تبیین کرد.

مهم‌ترین و جدی‌ترین چالش نئوداروینیسم مادی، تبیین امور ذهنی به‌خصوص آگاهی و رابطه این امور با امور فیزیکی است. اگر گفتیم که آگاهی وجود دارد، در این صورت تبیین‌های داروینی نئوداروینیستی در توضیح این‌که آگاهی چگونه در وهله اول به وجود آمده است؟ چگونه ماده محض می‌تواند موجب آگاهی شود؟ با چالش مواجه می‌شوند.

یکی از سرسخت‌ترین مدافعان الحاد جدید، دنیل دنت است. دنت ملحدی است که تکاملی فکر می‌کند و بر این باور است که می‌توان بوسیله تکامل همه چیز را به صورت الحادی تبیین کرد و توضیح داد. او ایده داروین را به اسید جهانی تشبیه می‌کند که محدود به زیست‌شناسی نمی‌ماند، بلکه به کیهان‌شناسی، روان‌شناسی، طبیعت‌انسانی، اخلاق، سیاست و دین نیز همچون اسید رخنه می‌کند. بر این اساس او به اقتضای رویکرد تکاملی و الحادیش درصدد است آگاهی را تکاملی توضیح دهد تا از این طریق توانسته باشد چالشی را که آگاهی ایجاد می‌کند از سر راه تکامل بردارد.

ما در اینجا می‌خواهیم مساله آگاهی را از منظر دنیل دنت بررسی کنیم و دیدگاه او را در ارائه تبیین تکامل‌گروانه از آگاهی بسنجیم. در این رساله، درعین حال که از تألیفات مختلف دنت استفاده کرده‌ایم، تمرکز اصلی بر کتاب اخیر او یعنی «*از باکتری تا باخ و بالعکس: تکامل اذهان*» خواهد بود، چرا که در این کتاب دنت درصدد است حاصل پنجاه سال تلاش خود را برای حل مساله آگاهی ترکیب و تدوین کند. از این جهت می‌توان گفت دنت ثمره تلاش پنجاه ساله و تمام دانش خود را در اثر مذکور به گونه‌ای بدیع فراهم آورده است تا مؤثرترین مواجهه تکاملی و الحادی را با مساله آگاهی شکل دهد.

۲.۱. پیشینه تحقیق

آثار و اندیشه‌های دنیل دنت در غرب مورد توجه افراد زیادی در رشته‌های مختلفی قرار گرفته است. به همین خاطر کتاب‌ها و مقالات عدیده‌ای راجع به دنت و اندیشه‌هایش منتشر شده است؛ نوعاً کتاب‌هایی که درباره فلسفه ذهن، تکامل و علوم شناختی می‌باشند، به دیدگاه‌ها و نظرات دنت هم اشاره کرده‌اند. ولی اثر مستقلی که بخواهد آگاهی را از منظر تکاملی بررسی کرده باشد تالیف نشده است. در ایران سه پایان‌نامه ارشد نوشته شده است که به دیدگاه «فلسفه ذهن» دنت پرداخته‌اند ولی به تبیین تکاملی آگاهی آن اشاره‌ای نشده است. علاوه بر این که دو عدد از این پایان‌نامه‌ها مربوط به قبل از کتاب از باکتری تا باخ می‌باشند و خیلی هم مختصر و در حد سی صفحه‌ای به دیدگاه دنت پرداخته‌اند. به عنوان مثال در سال ۱۳۹۵ در دانشگاه شریف پایان‌نامه‌ای تحت عنوان «آگاهی تکاملی» در دانشگاه شریف توسط فاطمه نظریان دفاع شده است. تلاش نویسنده صرفاً بر تعریف آگاهی و کیفیات ذهنی از منظر دنت و بیان استدلال‌ها بر وجود و عدم وجود آگاهی بوده است و به تبیین تکاملی آن اشاره‌ای نشده است و فقط در ضمن چند صفحه به تکامل از منظر دنت پرداخته است.

در غرب نیز به نحو خاص راجع به دیدگاه تکاملی دنت از آگاهی، اثر مستقلی نوشته نشده است ولی به دیدگاه‌های فلسفه ذهنی دنت و نقد و بررسی آن و همچنین بحث تکامل از منظر دنت، توجه زیادی شده است و آثار متعددی نیز در این رابطه نوشته شده است. برخی از آثار تالیف شده در غرب که عمدتاً به نحوی عام به تبیین آگاهی دنت مربوط می‌شود عبارتند از:

1. Tadeusz_Zawidzki, "*Dennett*", (Oneworld_Thinkers, Oxford OX2 7AR England, 2007.

مؤلف این کتاب تلاش کرده است بعضی از دیدگاه‌های دنت را در موضوعات مختلف جمع آوری کند و در مورد هر کدام توضیحاتی ارائه دهد. نویسندگان هرچند به چند مساله ذهنی از منظر دنت پرداخته است ولی اشاره به مساله آگاهی از منظر دنت نکرده است.

2. Don Ross, Andrew Brook, and David Thompson, *Dennett's Philosophy, A Comprehensive Assessment*, Edited by A Bradford Book, The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England, 2000.

این کتاب به صورت مجموعه مقالات می‌باشد به این صورت که نویسندگان تلاش کرده است مقاله‌های مختلفی که در زمینه‌های گوناگون درباره نظریات دنت نوشته شده است را جمع آوری کند.

3. Bo Dahlbom. *Dennett and his Critics: Demystifying Mind*, Cambridge: Blackwell (1995).

این کتاب نیز مجموعه‌ای از مقالاتی است که به نقد دیدگاه دنت پرداخته است. امتیاز این اثر این است که نویسندگان در کنار هر مقاله که دیدگاه دنت را نقد کرده است، جواب دنت نیز ذکر کرده است.

4. William, Seager, *Theories of Consciousness: An introduction and assessment*, 1999.

این کتاب نیز صرفاً جنبه فلسفه ذهنی دارد و در ضمن بیان دیدگاه‌های مختلف از آگاهی، در ضمن چند صفحه نیز به دیدگاه آگاهی از منظر دنت، پرداخته است.

آنچه راجع به دنت صورت نگرفته این است که هنوز اثر مستقلی که دیدگاه تکاملی آگاهی او را بیان کرده باشد، نوشته نشده است تا بیان کند چگونه دنت از تکامل استفاده می‌کند و آگاهی را به صورت مادی تبیین می‌کند. چگونه دنت از نظریه تکامل برای تبیین الحاد از تکامل زیستی شروع می‌کند و به تکامل فرهنگی می‌رسد و از دل تکامل فرهنگی آگاهی را توضیح می‌دهد. ولی این رساله عهده‌دار این وظیفه است تا دیدگاه تکاملی او را راجع به آگاهی تبیین کند.

۳.۱. ضرورت تحقیق

۱. این بحث از جهات زیر ضروری است:

۲. این بحث از آن جهت مهم است که به بحث خلقت خاص انسان ارتباط پیدا می‌کند. با این

بیان که اگر ما نشان دهیم که آگاهی نمی‌تواند بر اساس تکامل به وجود بیاید و تبیین تکاملی،

قدرت تبیین آگاهی را ندارد، در این صورت نظریه خلقت خاص انسان که متون دینی بر آن تاکید دارند تقویت شده است. ولی اگر توانست آگاهی را توجیه و تبیین کند، دیدگاه تکاملی خلقت انسان، توانسته یکی از موانع را برطرف کند.

۳. این مساله می‌تواند سنجشی برای دیدگاهی باشد که نگاه جهان شمول به تکامل دارد. به بیان دیگر توفیق نظریه جهان شمولی تکامل تا حد زیادی مبتنی بر مساله تکاملی آگاهی می‌باشد.

۴. این مساله می‌تواند مانع جدی برای ماده انگاری و بالتبع چالشی برای الحاد مدرن نیز قرار بگیرد. از منظر الحاد مدرن در هستی جایی برای امور غیر مادی وجود ندارد و تکامل از طریق انتخاب طبیعی، تبیین‌گر همه چیز و نافی خالق هستی می‌باشد. یکی از اموری که به شدت دست‌اندازی برای ماده‌گرایان شده و آن‌ها را با چالش جدی روبرو کرده است مساله آگاهی است. اگر آگاهی را نتوان به نحوی ماده‌انگارانه توضیح داد، آن‌گاه چنین امری پیامد مهمی برای جهان‌شناسی ما دارد. در چنین حالتی، این تصور رایج که علوم فیزیکی می‌تواند همه چیز (شامل ذهن و آگاهی) را توضیح دهد، خطا از کار در خواهد آمد.

۴.۱. نوآوری‌های تحقیق

این نوشتار دارای نوآوری‌های زیر است:

۱. با وجود این که دنت به گفته خود بیش از پنجاه سال در حوزه تکامل و فلسفه ذهن تلاش‌های فراوانی انجام داده و کتب و مقالات فراوانی تالیف کرده است؛ اما تا کنون هیچ اثر مستقلی در تبیین و بررسی دیدگاه تکاملی او از آگاهی نوشته نشده است. بنابراین این نوشتار دربرگیرنده این نوآوری است که توانسته است به این موضوع بپردازد.

۲. یکی از نوع آوری‌های دیگر این رساله این است که توانسته به خوبی مسیری را که دنت در تبیین تکاملی آگاهی پیموده و قدم‌هایی را که در این زمینه برداشته است تا به دیدگاه خود برسد، تشخیص دهد و مورد نقد قرار دهد.

۳. نوع آوری دیگری که در این نوشتار صورت گرفته است، تبیین رویکرد ممیتیک و نقد آن است که ظاهراً در ایران برای اولین بار است که به این تفصیلی بیان می‌شود.

۱.۵. هدف از پژوهش

هدف از پژوهش حاضر این است که نشان دهد، نظریه تکامل بر اساس تقریر دنت، قادر نیست تفسیر کامل و جامعی از همه ابعاد انسان ارائه دهد. هم‌چنین نشان می‌دهد که آگاهی مانع جدی در مقابل مادی‌انگاری به حساب می‌آید.

۱.۶. روش انجام تحقیق و گردآوری مطالب

عنوان این نوشتار، «نقد و بررسی تبیین تکاملی آگاهی از منظر دنیل دنت» است. پژوهش حاضر دغدغه‌های زیر را دارد:

۱. تبیین درست و روشنی از تکامل آگاهی از منظر دنت. لذا سعی شده است مبانی دنت در این مورد توجه قرار گیرد.

۲. بررسی و نقد تبیین دنت از تکامل آگاهی.

برای برآورده شدن دغدغه‌های بالا، این پژوهش روش زیر را دنبال خواهد کرد:

۱. در ابتدا تلاش خواهد شد با روش توصیفی، گزارش دقیقی از دیدگاه دنت ارائه شود. در این

قسمت برای گردآوری داده‌ها، از روش کتابخانه‌ای استفاده خواهیم کرد.

۲. پس از استخراج و تبیین نظریه دنت، تلاش خواهد شد به شیوه‌ای عقلی-تحلیلی دیدگاه او را

مورد نقد و بررسی قرار دهیم.

۱.۷. پرسش‌های اصلی و فرعی

۱.۷.۱. پرسش اصلی

تبیین تکاملی دنت از آگاهی چیست و با چه چالش‌هایی مواجه است؟

۱.۷.۲. پرسش فرعی

۱. آگاهی چیست؟

۲. تبیین تکاملی دنت از آگاهی چیست؟

۳. تبیین تکاملی دنت، دچار چه اشکالاتی است؟

۸.۱. ساختار رساله

این رساله در چهار فصل تدوین شده است. پس از فصل اول که به کلیات اختصاص دارد، در فصل دوم به اقسام آگاهی و دیدگاه‌های مختلف راجع به آن پرداخته‌ایم. پرداختن به این مباحث به این علت بوده است که روشن شود که اولاً دنت به کدام مکتب تعلق دارد. ثانیاً مشخص شود که بحث اصلی درباره کدام قسم از آگاهی می‌باشد و کدام نوع از آگاهی با تکامل ناسازگار است، لذا ضروری بود که به این فصل پرداخته شود. در این فصل ما به تعریف آگاهی، اقسام آگاهی، دیدگاه‌های مختلف راجع به آگاهی می‌پردازیم.

فصل سوم راجع به تبیین تکاملی آگاهی از منظر دنت می‌باشد، که در سه بخش مورد بحث واقع می‌شود. دو بخش اول مقدمه برای بخش سوم می‌باشند. در بخش اول به شعار اصلی و محوری دنت که عبارت باشد از «توانایی بدون ادراک» پرداخته شده است و سعی کرده‌ایم با مباحث مربوط به تکامل این شعار را روشن کنیم. در بخش دوم به تکامل فرهنگی با رویکرد ممیتیک پرداخته‌ایم. پرداختن به بحث آگاهی از منظر دنت بدون اشاره به مباحث ممیتیکی، یک بحث ابتر و ناقص خواهد بود. جایگاه ممیتیک در بحث آگاهی از منظر دنت، به منزله چرخ برای ماشین می‌باشد، لذا برای فهم دقیق دیدگاه دنت باید به این مباحث پرداخته شود. در بخش سوم از فصل سوم با استفاده از مباحث قبل، به اصل بحث که عبارت است از دیدگاه دنت درباره آگاهی و لوازمی که بحث آگاهی دارد، پرداخته‌ایم.

در فصل چهارم نیز به بررسی دیدگاه دنت می‌پردازیم و در سه بخش به اشکالاتی که این دیدگاه دارد، خواهیم پرداخت. بخش اول مربوط به نقد قاعده توانایی بدون ادراک است. در بخش دوم رویکرد ممیتیک مورد بررسی قرار گرفته است. بخش سوم هم به بررسی دیدگاه دنت درباره آگاهی، اختصاص یافته است.

رساله را با خاتمه، که عبارتند از جمع بندی و نتیجه گیری مباحث مطرح شده در این رساله، محدودیت‌های پژوهش و پیشنهادات، به پایان می‌رسانیم.

۹.۱. مفاهیم کلیدی

ما در اینجا به چند مورد اکتفا می‌کنیم و دیگر واژگان نیز به فراخور کاربرد، در فصل مربوطه مورد دقت قرار خواهند گرفت.

۹.۱.۱. دنیل دنت

از بین چهره‌هایی که در دوران معاصر معروف به ملحدین جدید هستند مثل ریچارد داوکینز،^۱ سم هریس^۲ و کریستوفر هیچنز،^۳ دنت را می‌توان جامع‌ترین و با اطلاع‌ترین آن‌ها دانست که در رشته‌های مختلفی از جمله در بحث تکامل، فلسفه ذهن، علوم شناختی و علوم اعصاب تخصص دارد. او در هر کدام از این زمینه‌ها کتاب یا مقاله‌هایی به رشته تحریر درآورده است که مورد توجه صاحب نظران آن رشته واقع شده است. تقریباً کتابی در این موضوعات نیست که به دیدگاه‌های دنت اشاره نکرده باشد. دنت دانشمندی پرنویس، پرمطالعه است که کتاب‌ها، مقالات و سخنرانی‌های فراوانی از او چاپ و منتشر و حتی به زبان‌های دیگر ترجمه شده است. دیدگاه دنت در امور مختلف در غرب مورد توجه فراوان قرار گرفته است. بر همین اساس کتاب‌هایی در رد نظریات و دفاع از نظریات وی تالیف شده است. دنت مدرک لیسانس خود را در رشته فلسفه در سال ۱۹۶۳ از دانشگاه هاروارد، کسب کرد. در هاروارد شاگرد فیلسوف و منطق‌دان دبلیو وی کواین بود. وی سپس به آکسفورد رفت تا با گیلبرت رایل کار کند و تحت نظارت او کار خود را به پایان رساند. دنیل دنت در حال حاضر مدیر مرکز مطالعات شناختی و استاد فلسفه در دانشگاه تافتس است.

وی کتاب‌های متعددی تالیف کرده است که در ادامه به چند نمونه آن اشاره می‌شود:

1. *Content and Consciousness*, Routledge & Kegan Paul, London, and Humanities Press, New York, 1969.
2. *Brainstorms: Philosophical Essays on Mind and Psychology*, Bradford Books, 1978.
3. *The Mind's I: Fantasies and Reflections on Self and Soul*, Co-edited with Douglas Hofstadter, Basic Books, 1981.
4. *Elbow Room: The Varieties of Free Will*, Worth Wanting, MIT Press, Oxford University Press, 1984.

۱. Clinton Richard Dawkins (1941 - ...)

۲. Samuel (Sam) Benjamin Harris (1967 - ...)

۳. Christopher Eric Hitchens (1949 - 2011)

5. *The Intentional Stance*, MIT Press/A Bradford Book, 1987.
6. *Consciousness Explained*, Little, Brown, 1991, Penguin, 1992.
7. *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*, Simon & Schuster, 1995.
8. *Kinds of Minds: Toward an Understanding of Consciousness*, Basic Books, 1996. Part of the Science Masters Series.
9. *Brainchildren: Essays on Designing Minds*, MIT Press and Penguin, 1998.
10. *Freedom Evolves*, Allen Lane Publishers, an imprint of Penguin Books, 2003.
11. *Sweet Dreams: Philosophical Obstacles to a Science of Consciousness*, MIT Press, 2005.
12. *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon*, Viking Press, 2006.
13. *Intuition Pumps and Other Tools for Thinking*, W.W. Norton & Co., NY, 2013; and Penguin Books, UK, 2013.
14. *From Bacteria to Bach and Back: The Evolution of Minds*, W.W. Norton & Co., 2017.

۲.۹.۱. تکامل

اگر بگوییم نظریه تکامل از طریق انتخاب طبیعی اثرگذارترین نظریه‌ای بوده است که در طول تفکر بشر مطرح شده است، اغراق نکرده‌ایم؛ زیرا نظریات دیگر در حوزه‌هایی مثل فیزیک و شیمی حد و مرز مشخص و خاصی داشته‌اند ولی تکامل توانسته خود را در همه حوزه‌ها؛ اعم از زیستی، اجتماعی، فرهنگی و غیره وارد کند و همه اندیشه‌های بشری را زیر پوشش خود قرار دهد. این نظریه نخستین بار توسط داروین در سال ۱۸۵۹ در کتاب «منشا انواع»^۱ تدوین شد. بدون شک، انتخاب طبیعی را می‌توان اصلی‌ترین و مهم‌ترین ایده چارلز داروین قلمداد کرد. «تا قبل از داروین، منشا موجودات زنده و سازگاری شگفت‌انگیزشان یا بدون توضیح رها می‌شد یا به تدبیر یک خالق عالم مطلق نسبت داده می‌شد. خداوند پرندگان و زنبورها، ماهی‌ها و مرجان‌ها، درختان در جنگل و از همه مهمتر، انسان را آفریده بود. این خدا بود که به ما چشم داده تا ببینیم و به ماهی‌ها آبشش تا در آب تنفس کنند. فلاسفه و متکلمان چنین استدلال کرده‌اند که طراحی موثر موجودات زنده بیانگر وجود یک خالق حکیم است.

1. On the Origin of Species

هر جا طرحی باشد، طراحی هم هست؛ وجود یک ساعت، نشان دهنده‌ی وجود یک ساعت‌ساز است.^۱ اما داروین با طرح ایده انتخاب طبیعی توانست تا حد زیادی چنین تصوراتی را مرتفع کند.

انتخاب طبیعی به صورت موجز طبق گفته داروین عبارت است از:

۱. در فرایند طولانی زمان و تحت شرایط مختلف حیات، در بخش‌هایی از ساختارهای موجودات زنده تغییراتی حاصل می‌شود.

۲. به خاطر تکثیر تصاعدی موجودات بین این‌ها یک نزاع شدیدی برای حیات هست.

۳. بعضی از این تغییرات شانس بقاء را بالا می‌برند.

۴. آن‌هایی که صاحب چنین خصلتی می‌شوند شانس بهتری برای باقی ماندن دارند.

۵. نتیجه: و بنابر اصل وراثت چنین ویژگی‌هایی را به ذریه خود منتقل می‌کنند.^۲

نظریه انتخاب طبیعی داروین از چند مفهوم ترکیب شده است:

الف) تغییرات تصادفی:

داروین شواهد فراوانی دال بر رخداد و قابلیت توارث تغییرات کوچک و ظاهراً خود به خودی، در میان افراد یک گونه به دست آورده بود. او درباره علل این تفاوت‌ها تنها می‌توانست حدس بزند، ولی متوجه شد که نظریه‌اش فی نفسه مستلزم تبیین آن‌ها نیست.

ب) تنازع بقاء:

به طور کلی تعداد ارگانیزم‌های جوانی که زاده می‌شوند نسبت به آن‌ها که می‌توانند تا حد تولید مثل عمر کنند بیشتر است. برخی تغییرات در تنازع شدیدی که برای بقاء در میان افراد یک نوع یا میان انواع گوناگون در یک محیط معین رخ می‌دهد امتیاز اندکی را فراهم می‌سازد.

ج) بقای انساب:

افرادی که از چنین امتیازی برخوردار باشند، میانگین طول عمرشان بیشتر خواهد بود، فرزندان بیشتری خواهند داشت، و از این رو اندکی سریعتر بر تعدادشان افزوده می‌شود. در دراز مدت این روند به انتخاب طبیعی تغییرات مذکور و مطابق آن، به کاهش تغییراتی که کمتر مطلوب بودند منجر می‌شود تا

^۱. Francisco Ayala, *The Darwinian Revolution*,

<https://counterbalance.org/evolution/revo-body.html>, 15/7/1397.

^۲. Darwin, Charles. 1859, *On the Origin of Species*, Pickering & Chatto, p177-118.

آنجا که دگرگونی تدریجی در گونه مورد نظر رخ می‌دهد. داروین معتقد بود «انتخاب طبیعی» عامل اصلی - هرچند نه منحصر به فرد - به شمار می‌آید که سمت و سوی تحول تکاملی را معین می‌کند.^۱

۱.۹.۳. آگاهی^۲

شاید بتوان گفت بنیادی‌ترین بحث در فلسفه ذهن، مساله آگاهی است. پرسش‌هایی همچون آگاهی چیست؟ آیا می‌توان آگاهی را برطبق واژه‌های فیزیکی توضیح داد؟ آیا آگاهی چیزی فیزیکی است؟ چگونه می‌توانیم آگاهی را تبیین کنیم؟ پرسش‌های محوری در تاریخ فلسفه ذهن به شمار می‌آیند که ذهن فلاسفه را به خود مشغول کرده است.^۳ راجع به آگاهی مباحث مختلفی مطرح می‌شود که پرداختن به همه آن‌ها در اینجا خارج از وظیفه این رساله می‌باشد. ما فقط به مباحثی اشاره می‌کنیم که در ارتباط با موضوع رساله است. بنابراین در این فصل به معنا و مسائل آگاهی و در فصل دوم به اقسام آگاهی و دیدگاه‌های راجع به آن می‌پردازیم.

۱.۹.۳.۱. معنای آگاهی

تعریف واحدی برای آگاهی در فلسفه ذهن وجود ندارد. همچنان که مسائل پیرامون آگاهی از غامض‌ترین و مبهم‌ترین مسائل می‌باشد، مفهوم خود آگاهی هم خالی از ابهام نیست و تعاریف مختلف و متعددی برای آن بیان شده است.^۴ در اینجا به معنایی اشاره می‌شود که بیشتر به موضوع رساله ارتباط دارد.^۵ همان طور که چالمرز بیان می‌کند، آنچه که در بیان چیستی مفهوم آگاهی مهم است، «تجربه»^۶

۱. ایان باربور، دین و علم، ترجمه پیروز فطورچی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۲، ص ۱۴۳ و ۱۴۴.

۲. consciousness

۳. David J. Chalmers, *Philosophy of Mind*, (2002), Oxford University Press, p 187.

۴. به نظر می‌رسد هر کس طبق پیش‌فرض، مفهوم و تقسیم‌بندی مورد نظر خود، به تعریف آگاهی پرداخته است. برخی از فیلسوفان مفاهیم مختلف آگاهی را به طور مفصل‌تری توضیح داده‌اند. یکی از افرادی که تلاش خوبی برای جمع‌آوری و دسته‌بندی معانی آگاهی کرده است، ون گولیک می‌باشد. (رابرت ون گولیک، آگاهی، ترجمه یاسر پور اسماعیل، انتشارات ققنوس، تهران، ۱۳۹۸).

۵. پرداختن به همه معانی آگاهی، خارج از وظیفه این رساله است. از آنجایی که در فصل دوم به اقسام آگاهی پرداخته می‌شود که تا حدودی به معانی هم ارتباط دارد، لذا در اینجا از بیان معانی مختلف آگاهی صرف‌نظر کرده و فقط به معنایی که ارتباط بیشتری به موضوع رساله دارد و در فلسفه ذهن بیشتر مورد توجه واقع شده است، اشاره می‌شود.

5. experience